

Natalia Cybort-Zioło

Uniwersytet Szczeciński

E-MAIL: natalia.cybort@gmail.com

Doświadczenia emancypacyjne nauczycielek wiejskich w perspektywie filozofii egzystencjalnej Simone de Beauvoir

STRESZCZENIE

W artykule prezentuję wyniki badań, których celem było poznanie doświadczeń emancypacyjnych nauczycielek pracujących w wiejskich szkołach podstawowych, aby przeanalizować, zinterpretować i wyjaśnić źródła opresji i sposoby jej pokonywania lub osłabiania, a w efekcie wspieranie tej grupy zawodowej w osiągnięciu autonomii w poszczególnych wymiarach jej egzystencji.

Perspektywę teoretyczną przeprowadzonych badań stanowiły przede wszystkim egzystencjalne tezy Simone de Beauvoir zawarte w rozprawie *Druga płeć* oraz *The Ethics of Ambiguity*, a także w jej powieściach, esejach i pamiętnikach.

Badania, przeprowadzone przy użyciu metody wywiadu narracyjnego Fritza Schütze, wykazały, że na doświadczaną w polu ekonomicznym, społeczno-kulturowym, historycznym oraz osobistym opresję uczestniczki reagują w sposób niejednoznaczny: godzą się na opresję w określonych obszarach, w innych natomiast walczą o osiągnięcie nowych praw i pół wolności, przyczyniając się do swojego podmiotowego wyzwolenia, a także emancypacji poprzez edukację uczniów i uczennic.

SŁOWA KLUCZOWE: egzystencjalizm, Simone de Beauvoir, pedeutologia

Wprowadzenie

Mimo przemian, zmniejszających dystans rozwojowy między wsią a miastem (między innymi w zakresie aspiracji edukacyjnych) i wskazujących na poprawę warunków życia na wsi (Wilkin, 2020, s. 22), wieś i miasto wciąż pozostają pod wieloma względami zróżnicowane. Dotyczy to między innymi stylu i warunków życia ich mieszkańców i mieszkanki, co potwierdzają dane zawarte w najnowszym raporcie o stanie wsi, wskazujące między innymi na różnice w wysokości dochodów, infrastrukturze komunikacyjnej i mieszkaniowej oraz dostępie do usług i nowoczesnych technologii (Chmielewska, Zegar, 2020, s. 116).

W środowiskach defaworyzowanych, do których wciąż jeszcze można zaliczyć polską wieś, działania na rzecz wyzwolenia mogą napotykać na szczególne trudności. Podejmowanie tych działań jest jednak istotne między innymi z perspektywy możliwej emancypacji poprzez edukację, która umożliwia zmianę swojego habitusu społecznego. Tematyka niniejszego artykułu wskazuje przede wszystkim na podmiotowe dążenia do wyzwolenia nauczycielek, jednak warto zaznaczyć, że ich wolność i odwaga podejmowania walki o własną niezależność mogą przyczyniać się także do emancypacji poprzez edukację uczniów i uczennic, a w konsekwencji również zmianę systemu.

Perspektywa teoretyczna

Jedną z możliwych perspektyw przyglądania się problematyce doświadczeń emancypacyjnych jest francuski egzystencjalizm, który ujmuje wolność w kategoriach odpowiedzialności, co bliskie jest procesowi emancypacji. Człowiek w ujęciu francuskiego egzystencjalizmu, korzystając ze swojej wolności, może projektować swoje życie w taki sposób, aby przekraczać samego siebie, dążyć do transcendencji. Transcendencja jest w tym ujęciu pewną dyspozycją podmiotu, motywowaną przez jego egzystencję (de Beauvoir, 2014, s. 43), która może być realizowana dzięki świadomym działaniom nastawionym na osiągnięcie nowych praw i pól wolności, a więc dzięki procesowi emancypacji (Czerepaniak-Walczak, 1994, s. 18).

Specyficznie bliska problematyce doświadczeń emancypacyjnych nauczycielek wiejskich jest koncepcja Simone de Beauvoir, której tezy filozoficzne (oraz doświadczenia biograficzne) odzwierciedlają zmagania z doświadczeniami opresji i wyzwala się i w sposób szczególny kierują uwagę na wartość zaangażowania w świat i relacje z innymi ludźmi (Andrew, 2006, s. 43). Ponadto, co wydaje się ważne z perspektywy pedagogicznych odczytań koncepcji filozofki, szczególnie w rozprawie *The Ethics of Ambiguity*, wskazuje ona na sposoby wykorzystania też francuskiego egzystencjalizmu do stworzenia koncepcji etycznych (Card, 2006, s. 1). Pozycja ta jest jednym z najbardziej znanych filozoficznych dzieł Simone de Beauvoir.

Istotne z perspektywy podejmowania problematyki doświadczeń kobiet nauczycielek, najsilniej reprezentowanych w tej grupie zawodowej, jest również zaangażowanie Simone de Beauvoir w problematykę sytuacji kobiet, której poświęciła obszerne dzieło *Druga płeć*. Rozwinęła w nim tezę: „Nie rodzimy się kobietami. Stajemy się nimi”, która oznaczała, że nie sam biologiczny fakt czyni z osoby kobietę, ale staje się ona nią w sensie społeczno-kulturowym dopiero przez doświadczenie życia w określonym świecie społecznym, pełnym określonych wartości, norm oraz oczekiwań społecznych.

W ten sposób otworzyła dyskusję na temat płci społeczno-kulturowej oraz ontologicznych i etycznych następstw opresyjnie narzuconych ról płciowych (Adamiak, 2017, s. 556).

De Beauvoir podkreślała znaczenie obowiązujących w patriarchalnym społeczeństwie mitów, czyli religii, tradycji, języka i kultury, które często stają w opozycji do doświadczenia kobiety i usprawiedliwiają jej podrzędne usytuowanie (de Beauvoir, 2014, s. 310–311). Stają się przy tym komponentami sytuacji kobiety, jednak nie mogą całkowicie zahamować dążeń kobiet jako podmiotów do osiągnięcia transcendencji, rozumianej jako przekraczanie samej siebie, poszerzanie granic swojej wolności (de Beauvoir, 2014, s. 43). Tym samym transcendencja ma u de Beauvoir charakter emancypacyjny, wskazuje ma możliwość wyzwania się z doświadczanych ograniczeń i opresji. Kobieta jako samokształtujący się projekt może zmienić swoje usytuowanie, dokonując wyboru: dążyć do transcendencji lub zaakceptować narzuconą jej podrzędną rolę. Wybór tej drugiej ścieżki, zamiast zmiany świadomości uciśnionych, byłby przy tym zgodny z intencją opresorów, jak zauważa Paulo Freire, odwołując się do wykładu wygłoszonego przez Simone de Beauvoir (Freire, 2000, s. 69).

Założenia metodologiczne

Celem przeprowadzonych przeze mnie badań¹ było poznanie doświadczeń emancypacyjnych nauczycielek pracujących w wiejskich szkołach podstawowych, aby przeanalizować, zinterpretować i wyjaśnić źródła opresji i sposoby jej pokonywania lub osłabiania, a w efekcie wspieranie tej grupy zawodowej w osiąganiu autonomii w poszczególnych wymiarach jej egzystencji.

Doświadczenie jest zdaniem de Beauvoir sposobem poznawania świata, który, w przeciwieństwie do mitów, charakteryzuje określona pewność (de Beauvoir, 2014, s. 701). Przedmiotem mojego namysłu był swoisty rodzaj doświadczeń: doświadczenia emancypacyjne, rozumiejąc emancypację za Marią Czerepaniak-Walczak jako „świadome, zintegrowane myślenie i osobiste, odpowiedzialne działania nakierowane na osiąganie nowych praw i pól wolności” (Czerepaniak-Walczak, 2006, s. 30).

W konsekwencji przedmiotem moich badań uczyniłam doświadczenia emancypacyjne nauczycielek pracujących w wiejskich szkołach podstawowych, które zdefiniowałam jako zdarzenia w ich biografiach, ujawniające się

1 Prezentowane w tym artykule badania pochodzą z rozprawy doktorskiej pt. *Doświadczenia emancypacyjne nauczycielek pracujących w wiejskich szkołach podstawowych* napisanej pod kierunkiem promotorki, prof. dr hab. Marii Czerepaniak-Walczak oraz promotorki pomocniczej, dr Anety Makowskiej.

w polu ekonomicznym, społeczno-kulturowym, historycznym i osobistym, które wymagają podjęcia świadomych działań na rzecz uwolnienia się od opresji oraz osiągnięcia nowych praw i pól wolności. Pojęcie „pole” stosowane jest przy tym przede mną dla określenia obszaru ujawniania się doświadczeń emancypacyjnych. Wyróżnione w definicji cztery pola odnoszą się do tez de Beauvoir, która twierdzi, że aby opisać całokształt sytuacji kobiet, należy uwzględnić jej uwarunkowania ekonomiczne, społeczno-kulturowe i historyczne (de Beauvoir, 2014, s. 683), a także podkreśla znaczenie rozpoznania warunków „świata życia” poszczególnych osób dla zidentyfikowania doświadczanych przez nie ograniczeń i opresji.

W badaniach posłużyłam się metodą wywiadu narracyjnego Fritza Schützego. Wskazania Schützego potraktowałam jednak jako główny punkt odniesienia w gromadzeniu materiału empirycznego, jego analizie i interpretacji, natomiast, mając na uwadze założenia strategii badań jakościowych i paradygmatu interpretatywnego, zmodyfikowałam je, dostosowując do specyfiki problemu badawczego oraz miejsca i przebiegu badań. Wybór metody wywiadu do prowadzenia badań podyktowany był między innymi zbieżnością założeń tej metody z tezami francuskich egzystencjalistów. Znaczenie mowy podkreślał między innymi filozof Maurice Merleau-Ponty: „Przez mowę podejmujemy więc myśl innego człowieka, dokonujemy refleksji w innym, mamy możliwość myślenia według innego, która wzbogaca nasze własne myśli” – pisał w *Fenomenologii percepcji* (Merleau-Ponty, 2001, s. 200).

Badania prowadziłam od maja 2018 do maja 2019 roku. Spotkania z uczestniczkami wywiadów, na ich prośbę, odbywały się zwykle w domach rozmówczyń, co sprzyjało ujawnianiu osobistych doświadczeń. Podczas pierwszego kontaktu telefonicznego w sposób ogólny informowałam narratorki o celu badań, wyjaśniając, że interesują mnie historie życiowe nauczycielek, które pochodzą z miejscowości wiejskich i które po zdobyciu kwalifikacji do pracy w zawodzie w trybie stacjonarnym powróciły do swojej miejscowości. Treść wywiadów została nagrana za pomocą dyktafonu, a następnie spisana w formie transkrypcji.

Każdy z przeprowadzonych wywiadów rozpoczynał się zachętą do opowiadania, po której rozpoczynała się narracja. Kolejne etapy – faza pytań odnoszących się do narracji oraz faza pytań zewnętrznych (Schütze, 2012, s. 235–245) – były dostosowywane do specyfiki poszczególnych wywiadów, ponieważ zdarzało się, że zachęta do opowiadania wywoływała jedynie kilkudzaniową wypowiedź lub odpowiedzi na pytania odnoszące się do narracji wywoływały narracje bardzo obszerne, dłuższe niż wypowiedź główna. W każdym przypadku starałam się zadawać pytania tak, aby nawiązywały do

poruszonych już przez uczestniczki badań wątków i nie powodowały w nich poczucia dyskomfortu (Schütze, 2012, s. 241–243).

Interpretacja materiału badawczego składała się z:

- a) analizy formalnej, czyli rozróżnienia rodzajów tekstu na fragmenty narracyjne, argumentacyjne i opisowe oraz podziału tekstu na segmenty, jednak w toku analizy materiału badawczego zdecydowałam się nie odrzucać fragmentów innych niż narracyjne, ponieważ zawierały one informacje istotne dla osobistego pola doświadczeń emancypacyjnych oraz rozumienia własnej sytuacji historycznej, która jest warunkiem emancypacji,
- b) opisu strukturalnego, w którym zrekonstruowałam indywidualne biografie nauczycielek i który połączyłam z kolejnym etapem, a więc analityczną abstrakcją, co pozwoliło mi wyłonić wątki istotne z perspektywy podjętej problematyki badawczej i w sposób bardziej czytelny powiązać indywidualne doświadczenia biograficzne z ogólnymi zjawiskami społecznymi,
- c) porównania kontrastowego, czyli zestawienia ze sobą poszczególnych wątków, aby poznać doświadczenia biograficzne w kontekście znaczeń i interpretacji nadawanym im przez uczestniczki badań,
- d) syntezy (ostatni etap analizy) – w postaci wielowymiarowego opisu doświadczeń emancypacyjnych nauczycielek wiejskich, do którego wykorzystałam schemat róży emancypacyjnej (Czerepaniak-Walczak, 2006, s. 139–140), obrazujący możliwe reakcje na doświadczaną opresję².

W badaniach wzięło udział 13 nauczycielek z województwa zachodniopomorskiego, które pochodzą ze wsi, uzyskały kwalifikacje do pracy w zawodzie w trybie stacjonarnym i powróciły do miejscowości lub w pobliże miejscowości swojego pochodzenia, aby tam rozpocząć pracę zawodową. W innych obszarach (m.in. wieku, stażu pracy czy nauczanych przedmiotów) była to grupa zróżnicowana.

Nauczycielki, które wzięły udział w badaniach, wychowywały się i rozpoczynały pracę w różnych okresach historycznych, miały różny staż pracy i odmienne doświadczenia zawodowe. Mieszkały w miejscowościach w różnym stopniu oddalonych od stolicy województwa zachodniopomorskiego, przez co też w odmiennym stopniu doświadczały utrudnień w dostępie do

2 Schemat opiera się na dwóch osiach: świadomość–nieświadomość oraz odrzucenie–przyjęcie, na których znajdują się reakcje: konkordans, innowacja, rebelia, konformizm, unikanie oraz negacja.

miast. Odbyły też różne ścieżki programowe w ramach studiów zależne od nauczanych przedmiotów. Z punktu widzenia doświadczeń emancypacyjnych w perspektywie też Simone de Beauvoir istotne jest również, że wszystkie uczestniczki badań są lub były zamężne i posiadają dzieci.

Celowy dobór próby miał między innymi pozwolić na rozpoznanie, na ile nauczycielki reprodukują swój habitus społeczny i zawodowy, i jakie są ich doświadczenia emancypacyjne, które mogą być specyficznie różne od kobiet, które po ukończeniu studiów w mieście zmieniły miejsce zamieszkania.

Wyniki badań

Przeprowadzone badania empiryczne wykazały doświadczaną przez nauczycielki pracujące w szkołach wiejskich wielowymiarową opresję. W każdym z wyróżnionych pól doświadczeń emancypacyjnych opresja, jakiej doświadczają, związana jest z ich rolą jako mieszkanek wsi w województwie zachodniopomorskim, nauczycielek w szkołach podstawowych oraz kobiet.

Na podstawie zgromadzonego materiału empirycznego opresja, której doświadczają narratorki w poszczególnych polach, uwidoczniła się w następujących obszarach:

1. W polu ekonomicznym:
 - a) sytuacja ekonomiczna mieszkańców i mieszkanek wsi zachodniopomorskich,
 - b) sytuacja materialno-bytowa w okresie nauki,
 - c) okoliczności podjęcia pracy zawodowej,
 - d) brak stabilności zatrudnienia,
 - e) sytuacja ekonomiczna szkół wiejskich,
 - f) wysokość wynagrodzenia;

2. W polu społeczno-kulturowym:
 - a) zmieniająca się rola nauczycielki w społecznościach wiejskich,
 - b) stosunek mieszkańców i mieszkanek wsi do wykształcenia,
 - c) wykluczenie komunikacyjne obszarów wiejskich;

3. W polu historycznym:
 - a) polityka państwa i poglądy polityczne narratorek,
 - b) polityka oświatowa, w tym w szczególności konsekwencje ostatniej reformy oświaty,
 - c) polityka samorządowa i zaangażowanie narratorek w politykę lokalną;

4. W polu osobistym:
 - a) wybór kierunku studiów,
 - b) decyzja o powrocie na wieś,
 - c) relacje z dyrekcją szkoły,
 - d) relacje z innymi nauczycielami i nauczycielkami,
 - e) relacje z uczniami i uczennicami,
 - f) małżeństwo,
 - g) macierzyństwo.

Reakcje uczestniczek badań na opresję w obrębie wskazanych powyżej obszarów są zwykle niejednoznaczne i wpisują się w rozwiniętą przez Simone de Beauvoir koncepcję dwuznaczności, podkreślającą moralne stany pośrednie, które pozwalają na dostrzeżenie zmagania osób w sytuacjach, z perspektywy etycznej, trudnych (Card, 2006, s. 21).

Doświadczenia emancypacyjne nauczycielek uczestniczących w badaniach w **polu ekonomicznym**, rozumiane jako zdarzenia w biografii, które są reakcją na opresję wynikającą z warunków materialnych i bytowych, wskazujących na zależność ekonomiczną od innych osób, ujawniły się w odniesieniu do sytuacji ekonomicznej mieszkańców i mieszkańek obszarów wiejskich, której ograniczenia narratorki w większości świadomie akceptują oraz warunków materialnych w rodzinach narratorek, warunków bytowych w okresie nauki, trudności w znalezieniu pracy, a następnie w pracy zawodowej w odniesieniu do braku stabilności zatrudnienia, złej sytuacji ekonomicznej szkół oraz niskich zarobków.

Zdarza się, że uczestniczki badań podejmują próby przezwyciężenia ekonomicznych ograniczeń i opresji, między innymi podejmując pracę w okresie nauki lub godząc się na tymczasowe niesatysfakcjonujące warunki pracy. Takim przykładem jest Cecylia³, która podjęła pracę, aby móc kontynuować studia: „Przez pewien czas byłyśmy z siostrą takimi żywicielkami rodziny [...]. Nieraz, jak tę pracę w „Biedronce” wspominamy, to nam jest przykro, że taka bieda była, ale człowiek sobie jakoś poradził”⁴.

3 Imiona uczestniczek badań zostały zakodowane zgodnie z następującym schematem: pierwsza litera imienia oznacza odległość miejscowości zamieszkania narratorki od Szczecina: imiona rozpoczynające się na „A” to nauczycielki mieszkające w odległości 0–25 km od Szczecina, na literę „B” – 26–50 km, „C” – 51–75 km, „D” – 76–100 km, „E” – 101–125 km oraz „F” – 126 i więcej kilometrów. Kolejność alfabetyczna drugiej litery imienia oznacza staż pracy nauczycielek. Są to kolejno przedziały: 0–10 lat, 10–20 lat, 20–30 lat i 30–40 lat.

4 Cytowane wypowiedzi narratorek przytoczone są w formie nieznacznie skorygowanej, aby poprawić ich czytelność.

Dominującą reakcją na doświadczaną opresję w tym obszarze jest konkordans, czyli zaakceptowanie własnej sytuacji i świadome przyjęcie zależności (Czerepaniak-Walczak, 2006, s. 140). Z perspektywy filozofii egzystencjalnej Simone de Beauvoir istotne jest, że duża część narratorek pozostaje pod ekonomicznym wpływem męża, a tym samym nie spełnia podstawowego, zdaniem filozofki, warunku wyzwolenia, czyli finansowej niezależności (de Beauvoir, 2014, s. 765). Ilustruje to wypowiedź Estery: „To nie są pieniądze, które gwarantowałyby swobodę. Gdyby nie fakt, że jest mąż, który w miarę dobrze zarabia”.

Z perspektywy doświadczeń emancypacyjnych w **polu społeczno-kulturowym**, będących zdarzeniami w biografii narratorek, które są reakcją na opresję wynikającą z obowiązujących w danym społeczeństwie norm i reguł społecznych, ujawniających się w relacji ze środowiskiem, uczestniczki badań godzą się na liczne doświadczane ograniczenia, w tym malejący w ich opinii autorytet, dezawuowanie wykształcenia czy ograniczenia związane z trudnością w oddzieleniu roli prywatnej od zawodowej.

Narratorki starają się natomiast podejmować w obrębie tego pola doświadczeń emancypacyjnych działania na rzecz emancypacji poprzez edukację uczniów, uczennic i społeczności mieszkańców i mieszkanki wsi. W tym celu między innymi podejmują próby pedagogizowania rodziców uczniów i uczennic, co czyni na przykład Cecylia: „To są takie śmieszne małe rzeczy, ale uświadamianie dorosłych ludzi, pouczanie ich czasem jak dzieci. Jeśli rodzice nie mają wewnętrznej motywacji, to dziecko tym bardziej nie będzie miało, więc trzeba od rodziców zaczynać, żeby wychowywać dzieci. Taka jest na wiosce przynajmniej specyfika”.

Narratorki organizują też liczne wydarzenia kulturalne, dzięki czemu stwarzają warunki emancypacji uczniów i uczennic oraz społeczności lokalnej. Jest to zgodne z egzystencjalnym założeniem Simone de Beauvoir o potrzebie rozpoznania wolności innych, aby zrealizować dążenia egzystencji i pracować nad własnym oraz ich wyzwoleniem (de Beauvoir, 2018, s. 93), a także pojmowaniem wolności jako wolności w świecie przepełnionym ludzkimi znaczeniami (de Beauvoir, 2018, s. 79).

Obszarem, w którym wyraźnie widoczne są działania narratorek, nakierowane na zmianę swojego położenia, jest wykluczenie komunikacyjne obszarów wiejskich. Dla uczestniczek badań istotnym wydarzeniem, które przyczyniło się do zmiany ich położenia, jest często zdanie egzaminu na prawo jazdy, czego przykładem jest wypowiedź Emilii: „Zawsze się śmiałam, że moim największym osiągnięciem jest jednak prawo jazdy. Nie chciałabym, żeby to zabrzmiało niepoważnie, ale myślę, że prawo jazdy pokazało mi, że jestem niezależna, że jestem samodzielna [...]. Prawo jazdy daje mi niezależność”.

Nie zawsze podejmowanie działań na rzecz zdania egzaminu jest jednak związane z troską o własną niezależność, a raczej z koniecznością zaspokajania podstawowych potrzeb, w tym między innymi możliwością dojazdu do miejsca pracy.

W obrębie doświadczeń emancypacyjnych w **polu historycznym**, a więc zdarzeń w biografjach, które są reakcją na opresyjne warunki tworzone przez aktualną sytuację historyczną, w tym polityczną, uczestniczki badań doświadczają opresji związanej ze zmianami w polityce oświatowej, a w szczególności z ostatnią reformą systemu edukacji. Narratorki zobowiązane zostały bowiem do wprowadzania w swojej pracy istotnych zmian, które nie zawsze były wystarczająco dobrze przygotowane. Odczuwana przez nie opresja, która ma swój wyraz w ograniczeniach w ich codziennej pracy, w tym zbyt dużej biurokratyzacji i sztywnych programach nauczania, nie wywołuje jednak wielu postaw ukierunkowanych na zmianę: narratorki w większości podporządkowują się ustaleniom ekspertów i ekspertek i poddają się stosowanej wobec nich polityce ciszy. Wyrażają roszczenia emancypacyjne, jednak rzadko mają odwagę sprzeciwiania się zmianom, z którymi się nie zgadzają (Freire, 2005, s. 6).

Choć narratorki zdają się być świadome uwikłania swojej pracy zawodowej w lokalne układy władzy, unikają wygłaszania opinii, zarówno w kwestii polityki lokalnej, jak i ogólnokrajowej: rzadko mówią o niej w wywiadach, ale też przyznają, że starają się nie wypowiadać na ten temat na forum szkoły czy lokalnej społeczności. Przykładem są wypowiedzi Elżbiety oraz Bogusławy: „W środku wiemy, z którymi nauczycielkami możemy zażartować na ten temat, bo tak to powodowało różne kłótnie i nawet agresję [...], także wolałam unikać, publicznie też się nie wypowiadam” (Elżbieta); „Przez pryzmat tego, co się działo, to dochodziłam do wniosku, że głową w ścianę uderzać nie będę, bo to się nie da, to jest za małe środowisko. W tej chwili w tę politykę, już nawet tę lokalną, mieszać się nie chcę, już jestem chyba zmęczona i trochę rozczarowana niektórymi ludźmi” (Bogusława).

Wyraźne, choć pojedyncze doświadczenia emancypacyjne w polu historycznym uwiadcniają się natomiast w postaci reakcji na zamykane wiejskie szkoły.

W obrębie doświadczeń emancypacyjnych w **polu osobistym** rozumianych jako zdarzenia w biografjach, które są reakcją na opresję wynikającą z warunków i zdarzeń edukacyjnych, zawodowych oraz rodzinnych oddziałujących na osobisty projekt życia osoby, narratorki między innymi walczą o możliwość zostania nauczycielką wbrew warunkom i osobom, które ograniczają ich wolność. Takie działania podjęła między innymi Dorota, sprzeci-

wiając się mamie: „Moja mama bardzo była przeciwna temu, żebym wyjeżdżała tak daleko i w ogóle, żebym podejmowała (studia). Tutaj takie były poglądy, że „po co ci studia”. Tak właśnie mama do mnie mówiła: „Wystarczy ci matura. Zobacz, twoje koleżanki tu pracują, tam pracują, w gminie, gdzieś tam jeszcze, po co ci wyjeżdżać?”

Prawie wszystkie narratorki są zadowolone z powrotu na wieś, nawet jeśli początkowo chciały pracować w mieście – zaakceptowały nową sytuację i odkryły w niej możliwość transcendencji. Uczestniczki badań są raczej zadowolone z relacji osobowych w pracy zawodowej, jedynie epizodycznie mówią o trudnościach wymagających przewyciężenia.

Prawie wszystkie narratorki realizują tradycyjny model rodziny i stereotypową rolę kobiety jako żony i matki. Simone de Beauvoir uważała, że w osiągnięciu przez współczesne jej kobiety niezależności przeszkadza powinność wyjścia za mąż (de Beauvoir, 2014, s. 317), jednak narratorki nie ujawniały wielu doświadczeń opresji na tej płaszczyźnie. Mimo że mówiły o konieczności przewyciężenia trudności związanych z godzeniem studiów, a później pracy zawodowej, z wychowaniem dzieci, są raczej zadowolone z osiągniętego szczęścia rodzinnego, które stanowi dla nich jedną z najbardziej cenionych wartości.

Podsumowanie

Wyniki przeprowadzonych badań pozwoliły wysnuć wniosek, że osiągnięcie przez nauczycielki pracujące w wiejskich szkołach podstawowych autonomii uwikłane jest w wielowymiarową opresję. Jest ona związana z ich osobistą sytuacją życiową i wpływem innych osób, a także szerszą sytuacją ekonomiczną i historyczno-polityczną oraz uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi. Reakcje narratorek na opresję są niejednoznaczne: czasem godzą się one na doświadczaną opresję, innym razem walczą w obronie własnej wolności, a także wolności innych osób, przyczyniając się do wyzwolenia swoich społeczności i emancypacji poprzez edukację uczniów i uczennic.

Szeroki wachlarz reakcji uczestniczek badań na opresję ukazuje ich niejednoznaczność, która wpisuje się w koncepcję dwuznaczności rozwiniętą przez Simone de Beauvoir (Card, 2006, s. 21). W *The Ethics of Ambiguity* filozofka opisuje określone typy osób w odniesieniu do doświadczania wolności. Są to: *sub-man*, który przenosi odpowiedzialność za własne decyzje na innych (de Beauvoir, 2018, s. 45), *serious man*, który podporządkowuje się jakiemuś systemowi wartości (de Beauvoir, 2018, s. 50), nihilista, który rozpoznaje swoją wolność, jednak porzuca wszelkie wartości (de Beauvoir, 2018, s. 57–59), *adventurer*, dla którego liczy się samo osiągnięcie wolności, mniej

natomiast jej sens (de Beauvoir, 2018, s. 62) oraz *passionate man*, który we własnych dążeniach zapomina o wolności innych osób (de Beauvoir, 2018, s. 68–69). Znamiona każdej z opisanych przez Simone de Beauvoir postaw można rozpoznać w poszczególnych doświadczeniach narratorek. Świadczy to o złożoności ich sytuacji w poszczególnych polach doświadczeń emancypacyjnych i wielowymiarowych trudnościach, z jakimi muszą się mierzyć.

Skrótowo zaprezentowane w tym artykule doświadczenia emancypacyjne nauczycielek pracujących w wiejskich szkołach podstawowych nie pozwoliły uchwycić wielu pojedynczych, jednak istotnych doświadczeń uczestniczek badań, w których postawa emancypacyjna była wyraźnie widoczna. Warto pamiętać, że nauczycielki wiejskie, które powróciły do miejscowości swojego pochodzenia, i ich doświadczenia mogą stać się (i niejednokrotnie stają się) inspiracją dla uczniów i uczennic, a także innych członków i członkiń ich społeczności, aby odważnie i odpowiedzialnie podejmować decyzje nakierowane na emancypację osobową oraz zmianę systemu.

BIBLIOGRAFIA

- Adamiak, M. (2017). Wprowadzenie. W: J. Migasiński, M. Pokropski (red.), *Główne problemy fenomenologii*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Andrew, S. (2006). Beauvoir's place in philosophical thought. W: C. Card (red.), *The Cambridge Companion to Simone the Beauvoir*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Card, C. (2006). Introduction: Beauvoir and the ambiguity of ambiguity in ethics. W: C. Card (red.), *The Cambridge Companion to Simone the Beauvoir*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chmielewska, B., Zegar, J.S. (2020). Poziom życia na wsi na tle kraju i Unii Europejskiej. W: J. Wilkin, A. Hałasiewicz (red.), *Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Czerepaniak-Walczak, M. (1994). *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Czerepaniak-Walczak, M. (2006). *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- de Beauvoir, S. (2014). *Druga płeć*. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
- de Beauvoir, S. (2018). *The Ethics of Ambiguity*. Nowy Jork: Open Road Integrated Media.
- Freire, P. (2000). „Bankowa” koncepcja edukacji jako narzędzie opresji. W: K. Blusz (red.), *Edukacja i wyzwolenie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Freire, P. (2005). *Teachers as Cultural Workers. Letters to those who dare teach*. Cambridge: Westview Press.
- Merleau-Ponty, M. (2001). *Fenomenologia percepcji*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Schütze, F. (2012). Analiza biograficzna ugruntowana empirycznie w autobiograficznym wywiadzie narracyjnym. Jak analizować autobiograficzne wywiady narracyjne. W: K. Kaźmierska (red.), *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Wilkin, J. (2020). Zróżnicowana i zmieniająca się polska wieś – synteza raportu. W: J. Wilkin, A. Hałasiewicz (red.), *Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

SUMMARY

**Emancipatory Experience of Teachers Working
in Rural Elementary Schools
in the Perspective of Existential Philosophy**

In this article I present the results of research whose aim was to explore the emancipatory experiences of female teachers working in rural primary schools in order to analyse, interpret, and explain the sources of oppression and the ways of overcoming or weakening it and in effect supporting this professional group in achieving autonomy in particular dimensions of their existence.

The theoretical perspective of the conducted research was primarily based on the existential theses of Simone de Beauvoir contained in her treatise 'The Second Sex' and 'The Ethics of Ambiguity', as well as in her novels, essays, and memoirs.

The research, carried out using Fritz Schütze's narrative interview method, showed that the female participants react ambiguously to the oppression experienced in the economic, socio-cultural, historical, and personal fields: they accept oppression in certain areas, while in others they fight to achieve new rights and fields of freedom, contributing to their subjective liberation and emancipation through the education of male and female students.

KEY WORDS: existentialism, Simone de Beauvoir, pedagogy